

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.322

Богуславська С.І.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та управління
Черкаського інституту банківської справи**Університету банківської справи Національного банку України*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КЛІМАТУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

У статті визначено поняття інвестиційного клімату, причини його несприятливого розвитку. Акцентовано увагу на основних детермінантах формування інвестиційного клімату в регіонах України. Визначено регіональні відмінності формування інвестиційної привабливості. Запропоновано удосконалену класифікацію чинників формування інвестиційного клімату.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційний клімат регіону, інвестиційна політика, детермінанти формування інвестиційного клімату.

Богуславская С.И. КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОГО КЛИМАТА В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

В статье определено понятие инвестиционного климата, причины его неблагоприятного развития. Акцентировано внимание на основных детерминантах формирования инвестиционного климата в регионах Украины. Определены региональные отличия формирования инвестиционной привлекательности. Предложена усовершенствованная классификация факторов формирования инвестиционного климата.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный климат, инвестиционный климат региона, инвестиционная политика, детерминанты формирования инвестиционного климата.

Boguslavskaya S.I. CONCEPTUAL BASES OF FORMATION THE INVESTMENT CLIMATE IN THE REGIONS OF UKRAINE

The paper defines the notion of investment climate, it causes adverse development. Attention is focused on the major determinant of investment climate in Ukraine's regions. The regional differences in the formation of investment attractiveness were determined. The proposed classification factors improved its investment climate.

Keywords: investments, investment climate, investment climate in the region, investment policy, determinants of its investment climate.

Постановка проблеми. Зростання обсягу інвестицій в різних сферах господарської діяльності, безперечно, є однією з вирішальних умов подолання економічної кризи. Активізація інвестиційної діяльності сприяє підйому і подальшому розвитку економіки, за допомогою інвестицій створюють нові підприємства і, відповідно, додаткові робочі місця, розширюють діючі виробництва, можливими стають освоєння і вихід на ринок нових видів товарів та послуг. Держава при цьому отримує додаткові податкові надходження.

Стандартно вважалося, що наявність багатих природних ресурсів, потенційно емних і ненасичених ринків, невисока вартість і кваліфікованість робочої сили є гарантією отримання іноземних інвестицій. Однак, інвестиційний клімат в Україні визнається несприятливим як з позицій кількісного оцінювання, так і експертами. Незважаючи на дефіцит ресурсів, наявний капітал йде з країни, його річний відтік значно (в 10 разів) перевищує прями іноземні інвестиції. Не змінюють загального балансу і кредити МВФ, за допомогою яких планувалося стабілізувати економіку.

Загальноекономічна ситуація з інвестиціями і трендова динаміка процесу екстраполюється практично на всі сфери діяльності, немає жодної території, жодного суб'єкта господарювання в країні, які б не зазнавали проблем у своєму розвитку. При цьому підйому і розвитку економіки України значною мірою має сприяти ефективна інвестиційна діяль-

ність, яка є важливою складовою ринкового господарювання. При всіх типах організації економічних систем створення і розвиток міцної матеріальної бази є основою стабільного існування суспільства. Таким чином, проблема залучення інвестицій в економіку як України в цілому, так і в її окремі галузі, регіони, підприємства і міста, є однією з головних у подоланні наслідків економічної кризи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми пошуку шляхів удосконалення та формування інвестиційного клімату країни та на регіональному рівні досліджені в працях Ю.Н. Бажала, П.Ю. Беленького, І.А. Бланка, О.В. Гаврилюка, В.М. Геєця, М.С. Герасимчука, Б.В. Губського, М.І. Долішнього, С.М. Злупка, Б.А. Карпінського, М.І. Крупка, М.Д. Лесечко, І.І. Лукінова, Д.Г. Лук'яненко, В.І. Ляшенка, В.К. Мамутова, А.І. Мокія, А.С. Музиченка, Є.Г. Панченка, В.П. Письмака, А.С. Філіпенка, О.М. Чемериса, Н.Г. Чумаченка, В.Я. Шевчука, І.М. Школа та ін.

Постановка завдання. Разом з тим, окремі детермінанти та закономірності формування інвестиційного клімату все ще залишаються недостатньо дослідженими, а отже, потребують подальшої ідентифікації та узагальнення в сучасних умовах господарювання.

Метою статті є визначення проблем формування інвестиційного клімату регіону та пошук можливостей його підвищення.

Виклад основного матеріалу. Довгострокове стійке економічне зростання регіону може бути забезпечене лише за умов залучення в економіку широкомасштабних інвестицій як внутрішніх, так і зовнішніх. Як стверджує більшість економістів та підтверджують динамічні тенденції більшості соціально-економічних показників, сьогодні Україна знаходиться на критичних етапах переходу між стадіями економічного розвитку: між стадією традиційних факторів розвитку виробництва та інвестиційною стадією, між інвестиційною та інноваційною стадіями. З огляду на це, в трансформаційний період особливо важливим є активне протікання інвестиційних процесів, що забезпечують високі темпи економічного зростання, спрямовані на скорочення розриву із найбільш розвиненими країнами світу, оскільки лише внаслідок стрімкого розвитку можливі прогресивні зрушення у соціально-економічній системі.

Підтримання високих темпів зростання ВВП, про що говорять останнім часом, неможливе без активного зростання інвестицій. З одного боку, на позитивну інвестиційну динаміку впливає швидке зростання ВВП, з іншого – інвестиції стають основним фактором, що надає імпульс динаміці ВВП. Отже, існує зв'язок між нормою валових накопичень (відношення валового нагромадження до ВВП) і динамікою ВВП.

Разом з тим, за період 1996–2013 рр. в Україні темпи зростання ВВП були нижчі, ніж темпи зростання інвестицій (за виключенням 1996, 1997, 2005, 2008, 2009, 2010, 2013 рр., що є ознакою, в даному випадку, наявності кризових явищ, які провокували інвестиційну пасивність, а не зростання ефективності використання інвестиційних ресурсів) (рис. 1).

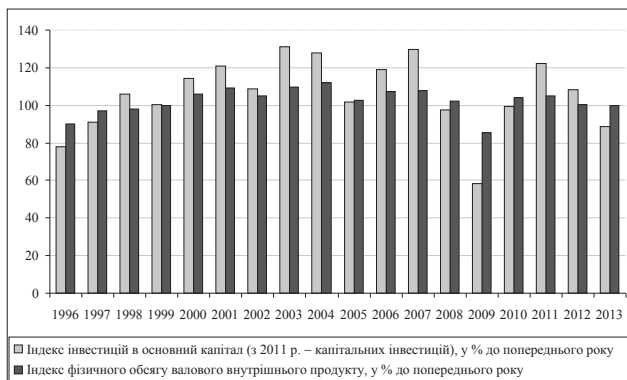

Рис. 1. Індекси інвестицій та ВВП України у 1996–2013 рр.

У регіональному розрізі спостерігається нестійка ситуація щодо темпів зростання обсягу валового регіонального продукту, капітальних інвестицій та їхнього співвідношення. Так, у 2012 р. значним перевищенням темпів зростання капітальних інвестицій над темпами зростання фізичного обсягу валового регіонального продукту характеризувалися Одеський та Полтавський регіони. Деякі регіони забезпечили рівні (або дуже близькі) значення індексів капітальних інвестицій та ВВП, зокрема Донецький, Запорізький, Миколаївський, Рівненський, Чернігівський регіони та м. Київ. Загалом за період 2005–2012 рр. темпи зростання досліджуваних показників були нестійкими, відповідно в кризові періоди спостерігалася майже в усіх регіонах перевищення темпу зростання ВВП над зростанням обсягу капітальних інвестицій.

З переходом до ринкової економіки змінилася інвестиційна діяльність, а також механізм стимулю-

вання інвестиційних процесів. За останні десятиліття повністю було перебудовано весь інвестиційний сектор української економіки, що призвело до втраченої кількості опори на державний бюджет. Частка держави за цей період скоротилася в 5 разів і вже в середині першого десятиліття XXI ст. склала близько 17% загальних інвестиційних витрат. У 2013 р. за рахунок коштів державного бюджету було профінансовано лише 2,4% загального обсягу капітальних інвестицій (6 497,8 млн доларів), що вдвічі менше порівняно з 2012 р. та є найнижчим показником за весь період спостережень.

Слід зазначити, що всі країни світу мають регіональні відмінності за показником інвестиційної привабливості, і Україна в цьому випадку не є винятком. Причини такої ситуації можна розділити на три групи: 1) географічні та соціально-економічні характеристики економічних систем, до яких можна віднести економіко-географічне положення, природні ресурси, наявність і якість трудових ресурсів, структуру промисловості, рівень розвитку інфраструктури всіх видів, місткість ринку (нерідко ці фактори, на відміну від двох названих нижче, називають об'єктивними); 2) державна політика, спрямована на стимулювання притоку інвестицій в економічні системи; 3) економічна політика влади, яка визначає підприємницький та інвестиційний клімат територій [4].

Причинами недостатнього обсягу надходжень зовнішніх інвестицій в регіональні господарські системи України є недоліки інвестиційного законодавства, нестабільність банківської системи, незахищеність прав власників, орієнтованість інвестиційної політики на іноземних інвесторів, небажання або невміння управлінських структур зацікавити потенційного інвестора [7].

Структурні зрушення відбуваються безпосередньо під впливом інвестиційної діяльності – їх ефективність в багатьох випадках пов'язана зі станом інвестиційного клімату в регіоні. Забезпечити структурну перебудову без заходів стимулювання інвестиційної активності та формування умов для залучення інвестицій неможливо. Тому необхідною стає реалізація комплексу заходів для створення сприятливого інвестиційного клімату та залучення іноземних і вітчизняних інвесторів. Основна роль у цьому процесі належить державі та державному регулюванню з метою формування ефективних зв'язків, міжгалузевих пропорцій та координування економічних зв'язків. Також держава може виступати як провайдер інтересів громадськості для їх узгодження з приватними цілями [1].

Інвестиційний клімат – складне та комплексне поняття, яке є ієрархічним і може розглядатися на національному, регіональному та галузевому рівнях.

Серед чинників, що найсуттєвіше впливають на рішення інвесторів і належать до найбільш істотних елементів інвестиційного клімату регіональної економічної системи, як правило, виділяють: економічний розвиток, політичну стабільність, розвиток фінансового ринку, рівень доходів населення, стан ринку праці, ставлення до іноземних інвесторів, рівень розвитку інфраструктури, ментальність та ін.. Виділяють також іншу, класифіковану з точки зору комплексного аналізу, групу чинників (рис. 2).

Однією із основних і водночас відносно самостійною складовою інвестиційного клімату є законодавча складова. Ідентифікація чинників і детермінант в нормативно-правовому полі за ознакою позитивного чи негативного впливу на інвестиційний клімат в регіоні дає змогу отримати її узагальнену характеристику.

Вплив законодавчого (чи нормативного) фактору може бути як прямим (пов'язаний з безпосереднім регулюванням державою інвестиційної діяльності), так і непрямым (опосередкованим, що формує умови для ефективного інвестування). В усій сукупності нормативно-правових актів у контексті досліджуваної проблематики особливе значення відводиться тим, які регулюють інвестиційну діяльність в окремих регіонах України.

Розвиток однієї (чи кількох) галузей економічної системи (видів економічної діяльності, а іноді й окремих підприємств) може здійснювати вирішальний вплив на стан інвестиційного клімату в регіоні, надавши йому ознаки (характеристики) як сприятливого так і несприятливого. З точки зору методології, при оцінці ступеня сприятливості інвестиційного клімату слід враховувати як галузевий (пріоритетний розвиток окремих видів діяльності), так і територіальний фактори, а також їх взаємовплив.

З розвитком ринкових відносин, активним поширенням процесів регіоналізації загострилися тенденції диверсифікації та спеціалізації виробництва. З розвитком науково-технічного прогресу об'єктивно виникає потреба в нових видах продукції, постійному підвищенні якості та оновленні ринкових продуктів. Такі зміни визначають і зміни потоків капіталів на галузевому рівні.

Враховуючи довгостроковий характер інвестицій, інвестиційний клімат характеризується певною статичністю, він не є еластичним до змін багатьох регіональних економічних процесів, які зумовлені коливаннями ділової активності, для нього характерна певна інертність до економічного середовища. Клімат формується протягом тривалого періоду, на відміну від тих індикаторів економічного розвитку, які

майже миттєво реагують на зміни ділової активності, вплив деструктивних чинників, зокрема таких як обсяг промислового виробництва, рівень доходів населення, фінансовий стан підприємств тощо. Цьому підтвердженням є ситуація, сформована в більшості галузей та на більшості підприємств регіонів України в період деструктивного впливу на економічну систему світової фінансово-економічної кризи [6, с. 342].

Інвестиційну привабливість регіональних економічних систем найчастіше оцінюють у вигляді певного кількісного показника, що відображає місце певної території в загальному ряді. При цьому інвестиційну привабливість визначають відповідно до вищенаведених груп факторів, що формують інвестиційний клімат, а сам інвестиційний рейтинг є сукупною оцінкою окремих складових з точки зору привабливості для інвестора.

Формуючись під впливом цілого спектру економічних, соціально-психологічних, політичних, нормативно-правових, інституційних, фінансових та ін. чинників, інвестиційний клімат є системою відносин, що визначає можливість регіональної економічної системи до залучення інвестицій та здійснення інвестиційної діяльності. Інвестиційний клімат формується на мезо- та макрорівнях, хоча інвестиційний потенціал як його важливу характеристику формують суб'єкти господарювання – інвестори та реципієнти інвестицій (макрорівень). Головна передумова сприятливого інвестиційного клімату – поява стійких інвестиційних мотивацій на певній території.

У класифікації чинників Беррі враховані не всі визначальні детермінанти, які формують стан інвестиційного клімату на території [5]. Так, в його структурі не виділено соціальні фактори, географічний та споживчий фактори, наявність, розміщення і

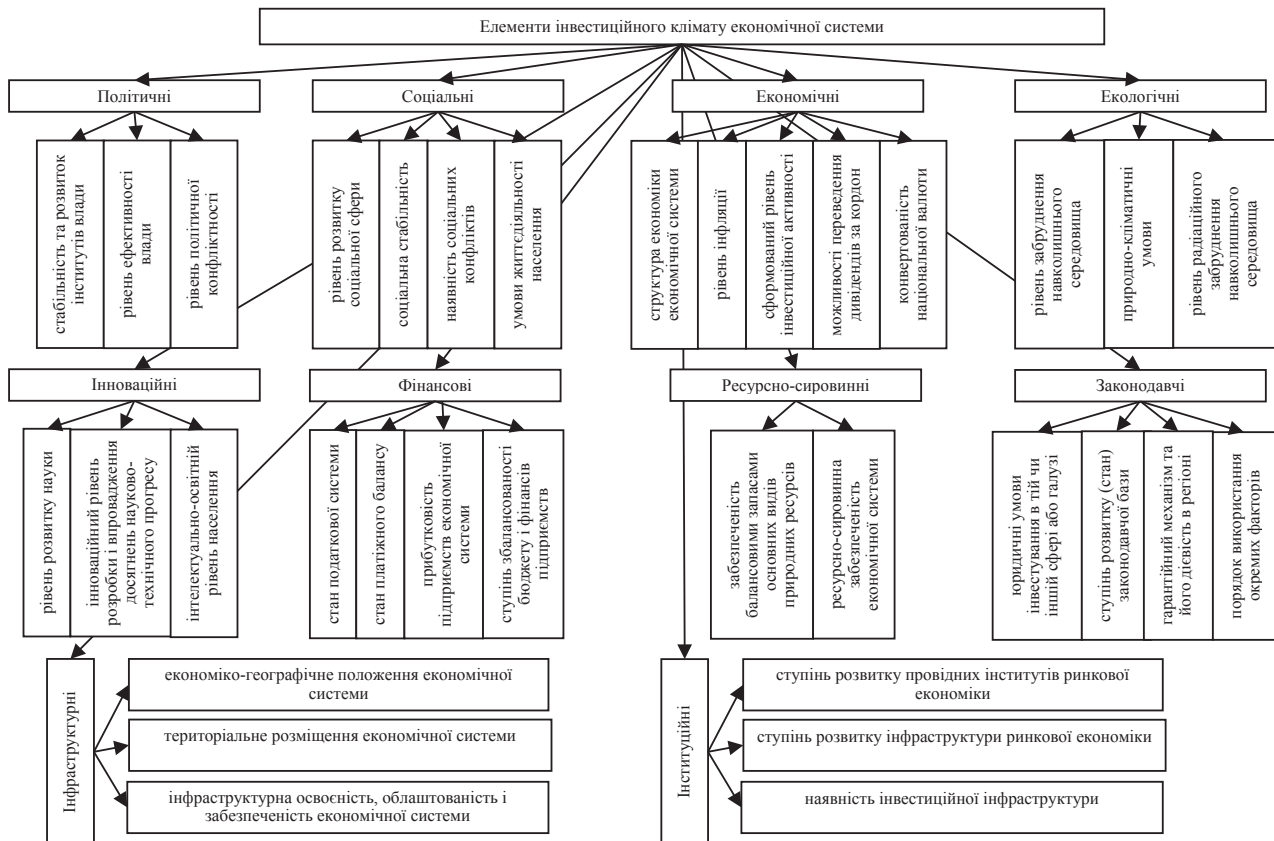

Рис. 2. Чинники формування інвестиційного клімату регіону

розвиток продуктивних сил, інноваційну складову, стан податкової системи, екологічний фактор та ін. Звідси випливає, що розмежовувати умови інвестиційного клімату за групами більш правильно, з точки зору комплексного аналізу при з'ясуванні питань впливу таких умов на інвестиційну активність, як у випадку другої класифікації факторів, що належать до найбільш істотних елементів інвестиційного клімату регіональної економічної системи. При цьому необхідно зазначити наступне.

По-перше, до групи «соціальні чинники» слід ввести складову «громадська (суспільна) думка» як фактор, що відображає суспільну позицію щодо певної ситуації чи подій, які відбуваються. Відповідно, ця позиція як відображення інтересів громадськості (суспільства) безпосереднім чином визначає стан інвестиційного клімату.

По-друге, доцільно виокремити як спільну групу соціально-психологічні чинники, оскільки рівень соціальної стабільності, умови життя населення, громадська (суспільна) думка в своїй сукупності мають і психологічну складову, а не лише соціальну.

По-третє, до складу законодавчих чинників варто зарахувати нормативно-правову складову, оскільки, крім власне законодавства, існує ряд міжнародних норм, морально-етичних приписів, які не врегульовані на законодавчому рівні. Також слід відзначити, що на рівень готовності інвесторів до інвестування та на стан інвестиційного клімату в основному впливає не лише наявність нормативно-правової бази, а й рівень її адекватності та відповідності вимогам часу.

Враховуючи вищесказане, сформуємо систему чинників, які визначають рівень сприятливості інвестиційного клімату (рис. 3). Запропонована структура враховує: об'єктивні фактори, формування інвестиційного клімату під впливом цілісної сукупності, диференціації інвестиційного клімату за різними рівнями економіки, властивість синергізму інвестиційного клімату, включення інвестиційного клімату в інституційну систему держави виникнення різних ризиків як наслідок певних умов.

Окремо в представленій структурній моделі необхідно виділити блок критичних чинників формування інвестиційного клімату регіону. Це ті фактори, які не можуть бути сформовані органами управління держави, регіону, суб'єктами господарювання (їх груп) і т.д. як суб'єктами управління інвестиційними процесами на певній території. До них насамперед належить природний ресурсний потенціал території, який є базою для виділення галузей спеціалізації її економічної системи в міжрегіональному та міжнародному поділі праці. Виділення таких галузей не залежить від чийось побажань, моди, політичної кон'юнктури та ін. Воно являє собою об'єктивний процес оцінки наявного природного потенціалу і вибору найбільш раціональних шляхів його сталого використання з урахуванням прогнозу змін зовнішнього ринкового середовища.

Висновки. Таким чином, характеристики інвестиційного клімату економічної системи повинні складатися з галузевих оцінок за окремими,

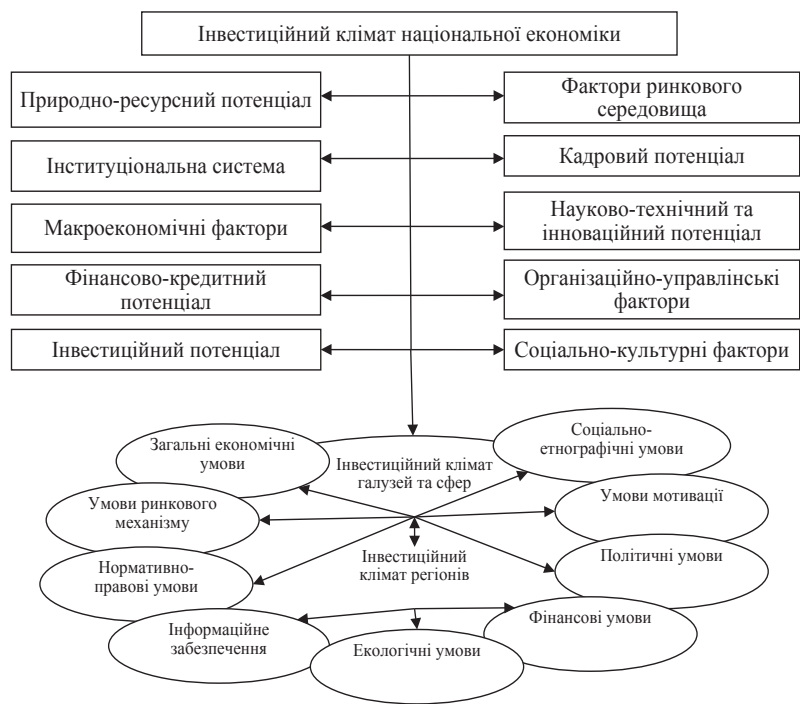

Рис. 3. Структура чинників, які впливають на рівень сприятливості інвестиційного клімату в регіоні

Джерело: складено автором за [6]

найбільш перспективними галузями, укрупненими групами галузей, сфер виробництва. Разом з тим, варто зазначити, що регіональні проблеми формування сприятливого інвестиційного клімату певною мірою уже пророблені в методологічному плані, водночас в розрізі галузей фактично відсутні дослідження та розробки, що дали б змогу визначити рівень привабливості з точки зору інвестицій того чи іншого виду діяльності. При цьому слід наголосити на однаковій важливості як регіонального, так і галузевого аспектів, а особливо їхнього взаємозв'язку. Переважання регіонального підходу викликано розгортанням у всьому світі процесу регіоналізації суспільно-політичного і господарського життя.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білік Т.О. Аналіз та прогноз інвестиційної діяльності в Україні / Т.О. Білік, Н.В. Сенько // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 4. – С. 58–64.
2. Іщук С.О. Проблеми активізації інвестиційної діяльності в регіоні / С.О. Іщук // Регіональна економіка. – 2012. – № 4. – С. 202–203.
3. Майданевич П.М. Методологічні засади оцінювання інвестиційної привабливості підприємств / П.М. Майданевич // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7. – С. 125–131.
4. Навроцька Н.А. Теоретичні засади трансформації інвестиційного процесу в умовах глобалізації / Н.А. Навроцька // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 9–10. – С. 9–11.
5. Продіус О.І. Дослідження інвестиційної привабливості регіонів та шляхи їх підвищення / О.І.Продіус // Економіка та держава. – 2010. – № 2. – С. 48–50.
6. Рудніченко Є.М. Інвестиційний менеджмент : навч. посіб. / Є.М. Рудніченко, Є.Г. Рясних, Н.І. Гавловська. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 415 с.
7. Сидоренко І.В. Теоретико-методичні підходи до оцінки інвестиційної привабливості регіону / І.В. Сидоренко // Вісник Чернігівського державного університету. – Чернігів : ЧДТУ, 2010. – № 44. – (Серія «Економічні науки»).